

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ РОЗГЛЯДУ ЗВЕРНЕНЬ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ

З'ясовано особливості процедури розгляду звернень у Європейському суді з прав людини у кримінальних провадженнях.

Проаналізовано Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод у частині звернення до Європейського суду з прав людини зі заявою про порушення прав осіб безпосередньо в процесі кримінального провадження. Зазначено етапи розгляду індивідуальної заяви та повноваження суддів, що здійснюють її розгляд.

Ключові слова: *Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Європейський суд з прав людини, індивідуальна заява, кримінальне провадження.*

Постановка проблеми. 17 липня 1997 року Верховна Рада України ратифікувала Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Європейська конвенція). Власне з цієї дати для України розпочався якісно новий етап правового розвитку й реформування, зміст якого полягає у наближенні національної правової системи до європейських стандартів шляхом перенесення європейських правових цінностей, що, здебільшого, знаходять своє практичне втілення та вираз у прецедентному праві Європейського суду з прав людини (далі – Європейський суд), на український ґрунт.

Права людини є найвищою цінністю, що охороняється демократичною державою, а тому повинні бути створені відповідні правові механізми їх забезпечення та захисту. Особливо гостро питання захисту прав людини постає в процесі кримінального провадження. Вчинивши кримінальне правопорушення, особа, підозрювана чи обвинувачена в його скоєнні, в суспільстві перетворюється на антисоціальний елемент, навіть без доказу її вини.

Згідно з чинним законодавством України, сторонам кримінального провадження дозволено застосовувати будь-які не заборонені законом засоби захисту власних прав, одним із яких є звернення до Європейського суду.

За кількістю скарг до Європейського суду Україна посідає одне з перших місць серед інших країн-членів Ради Європи, а це свідчить про недостатню ефективність діяльності національних правозахисних інституцій, які не спроможні забезпечити своїм громадянам належний захист їхніх прав і свобод, гарантованих Конституцією України.

З огляду на це доречно дослідити процедури розгляду звернень у Європейському суді у кримінальному провадженні.

Стан дослідження. Проблематика вивчення діяльності Європейського суду знайшла своє відображення у працях таких учених, як: М. Буроменський, П. Євграфов, Н. Железна, Н. Пиріг, І. Мельник, Д. Супрун, А. Червяцова, С. Шевчук та ін.

Метою статті є аналіз процедури розгляду звернень у Європейському суді в кримінальних провадженнях.

Виклад основних положень. Європейський суд є однією із основних міжнародних правозахисних інституцій загальноєвропейської системи захисту прав людини. Рішення й рекомендації Європейського суду впливають на становлення, реформування та модернізацію сучасних національних правозахисних систем, на практичне застосування європейських правових стандартів у прийнятті рішень національними судами. Вплив рішень цього Суду позначається й на формуванні національних стандартів і нормативів захисту прав людини в Україні.

Провідною метою створення Європейського суду є забезпечення дотримання державами-членами Ради Європи їхніх зобов'язань за Європейською конвенцією та протоколами до неї.

Відповідно до статей 33 та 34 Європейської конвенції, на розгляд Європейського суду може бути подано дві категорії скарг – міждержавні та індивідуальні [2].

Згідно зі статтею 33 Європейської конвенції, будь-яка держава-учасниця може звернутися до Європейського суду зі скаргою на дії іншої держави-учасниці, які порушують положення Конвенції та протоколів.

За ст. 34 Європейської конвенції, суб'єктами подання індивідуальних скарг можуть бути будь-які особи, неурядові організації або групи осіб. Безумовно, найбільшу кількість скарг Європейський суд отримує від фізичних осіб, при цьому не має значення, чи є заявник повнолітньою особою, чи має повний обсяг дієздатності, чи є громадянином держави-учасниці Європейської конвенції, іноземцем чи особою без громадянства.

Задля прийняття скарги Європейським судом до розгляду потрібно, щоби заявник був жертвою порушення конвенційного права, позаяк конвенція не передбачає можливості розгляду абстрактних

скарг, тобто скарг на порушення прав людини загалом. Отже, заявник має показати, що він або вона особисто постраждали від дій, які становлять предмет скарги. У разі подання скарги юридичною особою її представники мають довести, що були порушені права саме цієї установи або організації.

Крім того, скарги можуть подавати особи, які опосередковано потерпіли від фактів, котрі вони оскаржують (наприклад, родичі загиблої особи у випадку ствердження порушення статті 2 Європейської конвенції – право на життя). Питання про те, чи може «опосередкована» жертва бути суб'єктом звернення, вирішується Європейським судом у кожному окремому випадку з урахуванням обставин справи [8].

У ст.ст. 2, 3 Протоколу № 7 до Європейської конвенції прямо передбачено діяльність Європейського суду у сфері розгляду звернень у кримінальних провадженнях. Ст. 2 цього Протоколу зазначає, що кожен, кого суд визнав винним у вчиненні кримінального правопорушення, має право на перегляд судом вищої інстанції факту визнання його винним або винесеного йому вироку. Здійснення цього права, включаючи підстави, на яких воно може бути здійснено, регулюється законом. Із цього права можуть поширюватися винятки для передбачених законом незначних правопорушень або коли відповідну особу судив у першій інстанції найвищий суд, або коли її було визнано винною і засуджено після оскарження виправдувального вироку.

У ст. 3 зазначено, що якщо остаточним рішенням особу було засуджено за вчинення кримінального правопорушення і якщо на підставі нового чи нововиявленого факту, який беззаперечно доводить наявність судової помилки, винесений їй вирок було потім скасовано або її було помилувано, то ця особа, яка зазнала покарання внаслідок такого засудження, одержує відшкодування згідно зі законом або практикою відповідної держави, якщо тільки не буде доведено, що зазначений невідомий факт не було свого часу виявлено повністю або частково з вини цієї особи [6].

Процедура розгляду справ Європейським судом регламентована Європейською конвенцією та Регламентом суду.

Проаналізувавши Європейську конвенцію та Регламент, Н. М. Пиріг зазначає, що Європейський суд не розглядає кримінальних проваджень і не ухвалює вироків винним у вчиненні злочину. Натомість, основна функція Європейського суду полягає в перевірці дотримання державами, що ратифікували Європейську конвенцію, обов'язків, передбачених нею, і, відповідно, винесенні рішень стосовно наявності чи відсутності порушень державою положень Європейської конвенції. Європейський суд розрізняє три випадки, коли наявні

порушення Європейської конвенції: 1) порушення Європейської конвенції органами державної влади або їхніми посадовими особами, наприклад, у разі застосування протизаконних заходів впливу (тортур) до осіб у процесі здійснення правоохоронними органами досудового слідства; 2) не провадження з боку органів державної влади розслідувань відповідних порушень основних норм Європейської конвенції, що унеможливує відновлення порушених прав особи; 3) коли держава не забезпечує захист прав громадян у разі їх грубого порушення [4, с. 58].

Початком провадження вважається, як правило, дата прийняття заяви, тобто дата першого повідомлення від заявника, в якому викладено, принаймні у стислій формі, предмет заяви. Це правило має неабияке практичне значення, оскільки такий первинний лист до Європейського суду перериває перебіг шестимісячного терміну, встановленого п. 1 ст. 35 Європейської конвенції. Втім, для того щоб це правило «спрацювало», слід протягом наступних восьми тижнів подати заповнений формуляр заяви. В іншому разі датою, за якою буде обчислюватися шестимісячний термін (від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні), передбачений для звернення до Європейського суду, вважатиметься дата відправлення заповненого формуляра, а не дата первинного листа [5].

Після отримання первинного листа або заповненого формуляра заяви Секретаріат Європейського суду порушує справу, номер якої має зазначатись у всьому подальшому листуванні. Останнім часом Секретаріат надсилає заявникові також етикетки зі штрих-кодом, які слід використовувати у кореспонденції. Далі заяву вносять у реєстр справ, що підлягають розгляду Європейським судом.

Після завершення комунікації між заявником та Секретаріатом та обміну процесуальними документами між заявником та урядом – за посередництва Секретаріату – розпочинається стадія прийняття рішення щодо прийнятності заяви для розгляду її по суті [7].

Розгляд справ у Європейському суді здійснюється суддею одноособово, комітетами у складі трьох суддів, Палатами у складі семи суддів і Великою Палатою у складі сімнадцяти суддів.

Суддя, який засідає одноособово, вирішує питання про прийнятність скарги. В одноособному засіданні не може брати участь суддя, обраний від держави-відповідача у справі (зацікавленої держави). Якщо суддя, який засідає одноособово, не оголошує заяву непринятною або не вилучає її з реєстру справ, то цей суддя передає її до комітету або Палати для подальшого розгляду. Визнання скарги непринятною, прийняття рішення про вилучення її зі списку судових справ є остаточним і оскарженню не підлягає.

Рішення про передачу скарги на розгляд до Комітету або Палати Європейського суду не є рішенням про визнання скарги прийнятною. У цьому разі питання про прийнятність скарги залишається невирішеним. Визнати заяву прийнятною одноосібний суддя Європейського суду не в праві.

Комітет у складі трьох суддів може прийняти одне з двох рішень: 1) оголосити індивідуальну заяву непринятною або вилучити її з реєстру справ, якщо таке рішення може бути прийнято без додаткового вивчення; 2) оголосити заяву прийнятною і одночасно постановити рішення по суті, якщо покладене в основу справи питання стосовно тлумачення або застосування Конвенції є предметом добре установленої практики Європейського суду. Ухвали Комітету щодо прийнятності та його рішення по суті справи є остаточними.

Проаналізувавши ст. 29 Європейської конвенції, можна дійти висновку, що коли одноосібний суддя і комітет з трьох суддів не змогли прийняти рішення з приводу прийнятності скарги, враховуючи складність справи, а також якщо комітет не прийняв рішення по суті, то рішення щодо прийнятності і суті індивідуальних заяв приймає Палата у складі семи суддів, причому ухвалу щодо прийнятності може виносити окремо.

Ст. 43 Європейської конвенції зазначає, що рішення палати може бути оскарженим до Великої палати упродовж трьох місяців від дати його постановлення. Клопотання про перегляд справи розглядає колегія у складі п'яти суддів Великої палати. Якщо колегія з п'яти суддів задовольняє клопотання, то Велика палата виносить нове рішення після розгляду справи по суті.

Втім, якщо справа, яку розглядає Палата, порушує істотні питання щодо тлумачення Європейської конвенції чи Протоколів до неї, або якщо вирішення питання, яке вона розглядає, може мати наслідком несумісність із рішенням, постановленим Європейським судом раніше, Палата може в будь-який час до постановлення свого рішення відмовитися від розгляду справи на користь Великої палати, якщо жодна зі сторін у справі не заперечує проти цього [7].

На першій стадії розгляду спору сторони подають секретареві Європейського суду різні письмові документи. Потім Європейський суд переходить до публічних слухань. Зацікавлені держави є сторонами у справі. У слуханнях бере участь і Європейська комісія з прав людини, скеровуючи одного або більше своїх членів до Європейського суду як делегатів. Однак Комісія не є стороною в суперечці, вона надає Європейському суду сприяння в плані захисту публічних інтересів. У Статуті Європейського суду записано, що особа може заявити про

своє бажання брати участь у слуханні. Її інтереси в Європейському суді може представляти адвокат, який зазвичай уже брав участь у цьому спорі на стадії розгляду Комісією [1].

Під час розгляду справи сторони можуть вести перемовини про досягнення дружнього врегулювання (аналог мирової угоди). Європейський суд у цьому виступає як «дружній посередник» – він «надає себе в розпорядження заінтересованих сторін для забезпечення дружнього врегулювання спору на основі поваги до прав людини», тобто сприяє веденню таких переговорів, але не втручається в них. Процедура дружнього врегулювання є конфіденційною. Якщо його досягнуто, Європейський суд ухвалює відповідне рішення і вилучає справу з реєстру [5].

Значна частина справ розглядається Європейським судом у порядку письмового провадження, не призначаючи усного слухання.

Палата може за клопотанням сторони або з власної ініціативи вирішити провести усне слухання по суті, якщо вона вважає, що цього вимагають її функції згідно з Європейською конвенцією. Як було зазначено вище, слухання проходять у відкритому засіданні, якщо Європейський суд у виняткових випадках не вирішує інакше. Найчастіше публічному слуханню передують коротке підготовче засідання, на якому уточняють, чи нема у суддів будь-яких додаткових пропозицій щодо розгляду цієї справи.

Судові слухання організує та спрямовує Голова палати. У них беруть участь, як правило, дві сторони – заявник і Уряд зі своїми адвокатами, представниками та радниками; іноді до процесу залучається третя сторона (держава-учасник Європейської конвенції, громадянином якої є заявник, якщо заяву подано проти іншої держави-учасниці), а також запрошуються експерти, свідки або інші особи, котрих треба заслухати.

Під час проведення слухань діє негласний принцип економії часу, що, втім, не шкодить якості розгляду справи. Економія часу є результатом належної підготовки слухань, чіткої організації та установлених традицій. Європейському суду не відомі багатоденні засідання – тривалість публічних засідань палати зазвичай не перевищує трьох-чотирьох годин.

По завершенні публічних слухань палата проводить нараду, яка відбувається за закритими дверима. Крім суддів, на такому засіданні палати можуть бути присутніми Секретар Європейського суду, а також інші працівники канцелярії та перекладачі, допомога яких вважається необхідною. Присутність жодної іншої особи не допускається без спеціальної ухвали Європейського суду [5].

На першій нараді судді обговорюють усі важливі правові питання, які мають бути відображені в тексті рішення. На другому засіданні палати голосують по остаточному тексту рішення, підготовленому редакційною групою суддів.

Рішення Європейського суду виносяться більшістю голосів присутніх суддів. За однакової кількості голосів проводиться повторне голосування, а якщо голоси знову поділилися порівну, вирішальним є голос Голови.

Рішення підписують Голова палати та секретар.

Європейський суд виносить рішення більшістю голосів. Рішення Європейського суду – остаточне і має обов'язковий характер для заінтересованої держави. Якщо суд встановлює порушення Європейської конвенції, то може забезпечити справедливу компенсацію потерпілому.

Всі остаточні рішення Європейського суду є обов'язковими до виконання для держав-відповідачів, які, за ст. 46 Європейської конвенції, зобов'язалися виконувати їх.

Висновки. Отже, діяльність Європейського суду демонструє та підтверджує безперечно актуальність і необхідність існування цієї інституції і в системі міжнародних та європейських міждержавних організацій, і в системі міжнародних органів захисту прав людини. Однією з основних цілей взаємодії України з Радою Європи, яка здійснюється в дусі партнерства, є вдосконалення вітчизняного законодавства та відповідності його міжнародним стандартам захисту прав людини.

Важливим процедурним моментом у системі здійснення правосуддя є розгляд і вирішення Європейським судом індивідуальних заяв громадян із вимогами до України стосовно відновлення порушених у процесі кримінального провадження їхніх прав та свобод.

Заяви до Європейського суду осіб – сторін кримінального провадження, чії права, що гарантуються Європейською конвенцією, було порушено, можна подавати тільки через порушення кримінально-процесуальних норм.

Тобто Європейський суд розглядає заяви про порушення прав осіб безпосередньо в процесі кримінального провадження, під час проведення тих чи інших процедур, проте не виносить рішень стосовно наявності чи міри вини особи у вчиненні злочину.

Це підтверджено і нормами Кримінального процесуального кодексу України, у ст. 445 якого зазначено, що підставами для перегляду судових рішень Верховним Судом України, котрі набрали законної сили, з-поміж іншого, є встановлення міжнародною судовою устано-

вою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення останньою міжнародних зобов'язань під час вирішення справи судом.

1. Європейський суд з захисту прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrbukva.net/14709-Evropeyskiiy-Sud-po-zashite-prav-cheloveka.html>

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 01.04.2016 р.: (офіц. текст). – К.: Паливода А. В., 2016. – 328 с.

4. Пиріг Н. М. Особливості провадження по кримінальних справах у Європейському суді з прав людини та проблеми виконання їх рішень на території України / Н. М. Пиріг // Європейські перспективи. – 2013. – № 11. – С. 57–59.

5. Порядок розгляду справ у Європейському суді з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studopedia.org/14-2395.html>.

6. Протокол Ради Європи до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 22.11.1984 р. № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_804.

7. Процедура розгляду справ у Європейському суді з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1194121354890/pravo/protsedura_rozglyadu_sprav_yevropeyskomu_sudi_prav_lyudini.

8. Червяцова А. О. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Європейський суд з прав людини: навч. посібник / А. О. Червяцова. – Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. – 136 с.

Хитра А. Я., Дашак Я. О. Особенности процедуры рассмотрения обращений в Европейском суде по правам человека в уголовных производствах

Уяснены особенности процедуры рассмотрения обращений в Европейском суде по правам человека в уголовных производствах.

Проанализированы Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод в части обращения в Европейский суд по правам человека с заявлением о нарушении прав лиц непосредственно в процессе уголовного производства. Указаны этапы рассмотрения индивидуальной жалобы и полномочия судей, осуществляющих ее рассмотрение.

Ключевые слова: *Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод, Европейский суд по правам человека, индивидуальное заявление, уголовное производство.*

Khytra A. Y., Dashchak Y. O. Features of the procedure of appeals in the European Court of Human Rights in criminal proceedings

The features of the procedure of appeals in the European Court of Human Rights in criminal proceedings are studied. It is indicated that the decisions and

recommendations of the European Court of Human Rights affect the formation, reformation and modernization of national standards and regulations of protection of human rights in Ukraine. Within the article the Protocol of the Council of Europe to the Convention on Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms No 7 which directly provides the activities of the European Court in the scope of consideration of criminal proceedings. The European Convention of Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the Rules of the Court in the part of the appeal to the European Court of Human Rights to declare the violation of the rights of persons directly in the course of criminal proceedings have been analysed. On this basis it has been determined that: the subjects of individual complaints can be any person, nongovernmental organizations or groups of individuals; the trial is carried out by a single judge, by the committees of three judges, by the Chambers of seven judges and by the Grand Chamber of seventeen judges. The authorities of each entity of consideration of individual applications on violations of the rights of persons during criminal proceedings have been examined. The European Court of Human Rights does not make decisions regarding the existence or extent of guilty to a crime, and examines the applications on violations of rights of persons directly in the course of criminal proceedings, during certain procedural actions or inaction.

Key words: *European Convention on Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, European Court of Human Rights, individual application, criminal proceedings.*

Стаття надійшла 23 листопада 2016 р.

УДК 342.951(477):334.7

**Л. Г. Чистоклетов,
О. Л. Хитра**

СТАН ФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УКРАЇНІ ТА НАПРЯМИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

Проаналізовано проблемні питання формування адміністративно-правового забезпечення безпеки суб'єктів господарювання в Україні. Визначено принципи діяльності ефективної системи адміністративно-правового забезпечення безпеки суб'єктів господарювання. Доведено, що безпека суб'єктів господарювання повинна мати характер самоорганізації, яка полягає в необхідності створення належних умов вільного розвитку недержавного сектора безпеки. Досліджено та запропоновано напрями державної політики в зазначеній сфері.

Ключові слова: *господарська діяльність, державна політика, безпека, суб'єкти господарювання, адміністративно-правове забезпечення.*